

(образність), багатство (різноманітність).

Висновки. Отже, для майбутніх учителів природничого профілю комунікативні якості мовлення є складовою професійної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення: Навч. посіб. – Львів: Світ, 1999. – 232 с. – Бібліогр.: с. 222 – 223.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підруч. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Гоноболин Ф.Н. Книга об учителе. – М.: Просвещение, 1965. – 260 с.
4. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – 3-тє вид. – К.: Вища шк., 1982. – 288 с.
5. Сагач Г. Золотослів: Навч. посіб. для середн. і вищ. навч. закл. – К.: Райдуга, 1993. – 378 с.
6. Синельникова Л.Н., Лапотько А.Г. Риторика как научная и учебная дисциплина: пособие для учителей, студентов, учащихся школ и гимназий. – Луганськ, 1996. – 89 с.

УДК 378.147:808.5

Н.Б. Голуб

*Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова*

ЗНАЧЕННЯ ДИДАКТИЧНОЇ СПАДЩИНИ М.Ф. КВІНТІЛІАНА ДЛЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано зміст першої античної методики навчання риторики, розробленої М.Ф. Квінтіліаном; обґрунтовано її важливість для процесу підготовки сучасного вчителя. Звертається увага на найсуттєвіші моменти у доробку вченого, актуальні для формування культуромовної особистості вчителя.

В статье проанализировано содержание первой античной методики обучения риторике, разработанной М.Ф. Квинтилианом; обоснована ее важность для процесса подготовки современного учителя. Автор обращает внимание на существенные моменты в наследии ученого, которые являются актуальными для формирования культуроразыковой личности учителя.

In the article the content of the first antique technique of teaching rhetoric developed by M.F. Quintilianom is analysed. The author proves its importance for the process of training a modern teacher. The essential moments of a creative heritage of the antique scientist which are actual today for formation of the language competence of a teacher are paid attention.

Риторичну освіту сьогодні справедливо вважають одним із найбільш перспективних і важливих лінгводидактичних напрямів, головна мета якого – формування і виховання носіїв змістовного, переконливого, хорошого й грамотного мовлення. Риторика як невід’ємна складова трикомпонентної

філологічної освіти (лінгвістика – літературознавство – риторика) у ВНЗ має багатий потенціал для виховання творчої мовної особистості, яка вміє критично мислити, переконливо і красиво висловлювати свої думки у всіх ситуаціях професійної діяльності.

Уведення дисципліни «Риторика» до навчальних планів ВНЗ України пов'язано з проблемами визначення методологічних засад курсу, формування термінологічної бази, дидактичного забезпечення навчальної роботи тощо. У цьому процесі особливу роль відіграє риторична спадщина минулого. Зокрема вивчення й переосмислення доробку античних учених, що і через століття не втрачає наукової ваги, є перспективним напрямом, який може інтенсифікувати процес навчання, посилити мотивацію, активізувати когнітивну сферу студентів, розвинути здатність до рефлексійного сприйняття й осмислення матеріалу.

Дослідженням проблем зародження і розвитку риторики займалися С.С. Аверинцев, В.І. Аннушкін, Н.О. Безменова, Т.І. Кузнецова, А.К. Михальська, Т.І. Олійник, Ю.В. Рождественський, Я.М. Стратій, І.П. Стрельникова та ін.

На думку В.І. Аннушкіна, для розробки методологічних підходів сучасної риторичної освіти важливе значення має антична методологія, що акумулює досвід викладання риторики у грецьких і римських риторичних школах [1].

Мета статті – проаналізувати дидактичну спадщину М.Ф. Квінтіліана, визначити в системі античного вченого елементи, актуальні і перспективні для сучасної методики навчання риторики майбутніх учителів.

У становленні гуманізму як визначального принципу європейської педагогіки особливе місце посідає педагогічна спадщина М.Ф. Квінтіліана.

- Для риторики (як античної, так і сучасної) важливе значення має побудова теорії монологу. Характерною особливістю в дослідженні цієї проблеми античними авторами Ю.В. Рождественський вважає опору на фольклорну мовленнєву культуру і виділення Квінтіліаном чотирьох основних понять: винайдення, розташування, словесне наповнення (елокуція) і виконання промови (елоквенція) [4, 96].

- Вагомим внеском М. Квінтіліана у теорію риторики є вчення про розташування й остаточне вираження частин промови. Визначені автором вісім складників увійшли до вжитку пізнішої риторики: звертання – назва теми – розповідь – опис – доказ – спростування – заклик-звернення до почуттів слухачів – висновки.

- Важливість знань механізму породження промови дослідники вбачають у підготовці одержувача промови (слухача), адже однією з головних проблем сьогодні залишається захист людини від різних мовленнєвих впливів. Це означає, що практика вдосконалення мовленнєвої комунікації висуває на передній план місце сприйманість і зрозумілість текстів. Говорячи про досконалість промови, М.Ф. Квінтіліан виділяє три визначальні, на його думку, якості, – правильність, ясність і красу. До недоліків промови автор відносить уживання «низьких виразів», що применшують велич і гідність предмета розмови, неповноту й одноманітність, що навіюють нудьгу [2].

- М.Ф. Квінтіліан розробляє систему доказів і їх спростувань, згідно з якою доказ повинен бути максимально достовірним, а спростування – сильним. Не викликає сумніву висновок ученого про те, що навіть найсильніший доказ буде здаватися слабким, якщо він не підкріплений мистецтвом оратора.

- Поради М.Ф. Квінтіліана щодо підготовки промови сформовані на основі власної практики і є, по суті, методичним алгоритмом дій оратора: обрати тему, назвати її, розглянути логічно й прагматично – зібрати матеріал для промови, якомога повніше його проаналізувати – створити саму промову відповідно до задуму й інтересу аудиторії – прикрасити промову згідно з правилами стилістики – вивчити промову – виголосити промову.

- На останньому етапі вчений привертає увагу до дикції, яку розглядає як важливе вміння оратора і як засіб, що сприяє уникненню ораторського хвилювання.

Кращим доробком філософа й педагога вважають «Риторичні настанови» у дванадцяти книгах, що є системним викладом теорії риторики й авторською методикою її навчання. Так, першу книгу вчений присвячує вихованню хлопчиків й особливостям навчання мови, читання і письма до їх занять риторикою; зміст другої книги становлять елементи риторичної освіти, особливості й переваги занять у риторичній школі; у третьому розділі значна увага приділяється здібностям дітей, методам навчання і виховання; роль граматики, лексики і правопису у процесі виховання оратора вчений з'ясовує у четвертій книзі; окремий розділ (п'ятий) присвячений читанню; у центрі уваги шостої книги є проблема вправ; значення різних наук для засвоєння теорії ораторського мистецтва автор аналізує із сьомої по десяту книги; зміст одинадцятої книги – зовнішні прийоми оратора; у завершальній (дванадцятій) книзі автор пропонує

власне бачення образу оратора (його моральну і суспільну сторони) [2].

- Актуальними і співзвучними сучасним напрямом реформування освіти варто вважати висновки вченого про те, що освіта повинна ґрунтуватися на принципах демократизму й гуманності і бути морально орієнтованою. М.Ф. Квінтіліан поділяє виховання оратора на тілесне й духовне, що включає фізичну культуру і мовну освіту, освіту в галузі філософії і права, тренування у винайденні промови, вивчення прецедентів ораторської практики, виховання етики оратора й вивчення моралі та інтересів аудиторії, організацію промови за її частинами, фігурами мовлення і думки, пристосування до суспільної сфери, в якій діє оратор, і форми організації мовлення. Такий підхід дає змогу авторові реалізувати основну мету виховання й освіти – гідно підготувати учня до громадської діяльності.

Маючи на меті запропонувати не просто систему навчання риторики, а систему підготовки оратора, «який був би у всьому досконалий», М.Ф. Квінтіліан розробляє методикку, спрямовану на реалізацію авторського ідеалу.

Так, в образі оратора М. Квінтіліан виділяє насамперед манеру представлення себе аудиторії. Першою умовою зрозумілості оратора як людини вчений вважає правдивість, згідно з другою умовою оратор у будь-якій своїй промові повинен бути самим собою, тобто дотримуватися принципово одних і тих самих поглядів й оцінок. Як суттєву ознаку вчений виділяє надійність, або однорідність у своїх моральних виборах, зовнішньому образі й типах реакцій. Критикуючи тих ораторів, які покладаються лише на свій природний дар, автор наголошує насамперед на важливості повсякденної кропіткої праці з метою оволодіння теорією і практикою ораторського мистецтва.

Аналіз методичної системи М. Квінтіліана дає змогу виділити такі її складники: завдання виховання управлінця-оратора; базова загальна освіта; підготовка до риторичної освіти (граматика, стилістика, дикція); вивчення загальних місць; розв'язання риторичних завдань (знання категорій риторики, аналіз риторичної практики, наслідування сучасних зразків, власна практика); розподіл фігур мовлення і фігур думки; включення у діалог; правила підготовки певної промови (обрання теми, збір й аналіз матеріалу, винайдення і розташування, виголошення); аргументація за вісьмома частинами промови; стилістичне редагування промови; виголошення.

Особливе місце в системі підготовки оратора посідає вивчення теорії

риторики, класичних зразків ораторського мистецтва, наслідування і власна ораторська практика.

- Ці чотири моменти і сьогодні можна вважати базовими для розвитку ораторської інтуїції. Автор переконаний, що, навіть маючи явний талант, не можна обминути цього процесу виховання, оскільки йдеться про залучення людини до практики діалогу.

Не втрачають актуальності й такі положення книги:

-Майбутнього оратора потрібно виховувати з дитинства.

-Щоб виховати оратора, потрібні три речі: безперервне вправління, прекрасні вчителі й різноманітні пізнання.

-Оскільки на формування дитини значно впливає оточення, то її мовлення має бути зразком.

-Уже в початковій школі необхідно стежити за тим, як дитина засвоює граматичну систему мови і як розвивається її словниковий запас.

-У навчанні риторики обов'язково має бути система заохочень (мотивація), на заняттях доцільно використовувати ігрові форми.

-Багато уваги варто приділяти всебічному розвитку дитини, адже для становлення оратора недостатньо вивчати лише риторику, потрібно мати достатні базові знання і добру пам'ять.

-Розвиткові мовленнєвих здібностей сприяють заняття музикою й образотворчим мистецтвом; вивчення математики дисциплінує розум, створює навичку стійкої уваги і зосередження; театр є прекрасною школою для шліфування декламації й жестів, засвоєння чіткої й виразної вимови, напрацювання ритму публічного мовлення тощо.

-Майбутній оратор повинен мати від природи розумові здібності, сильний голос, міцне тіло, здоров'я, приємну зовнішність тощо.

-Оскільки винайдення промови залежить від творчих здібностей людини, потрібно турбуватися про їх розвиток, а також розмежовувати природжене обдаровання (або талант) і набуту здібність (освіту).

-На особливу увагу заслуговує моральна сторона оратора, оскільки справжнім оратором може бути лише добра і чесна людина.

-Умовою результативного навчання і розвитку в учнів відповідальності й почуття обов'язку є суворість і вимогливість учителя.

-Значну увагу потрібно приділяти наслідуванню і у словах, і у композиції,

і у думках, крім того, чудовою практикою є складання власних творів, переклади.

-Важливе значення для майбутнього оратора має знання стилів [3].

- Однак цінність праці М. Квінтіліана дослідники вбачають не тільки у підбитті підсумків опису феномена мовлення, але й у тому, що, будучи педагогічним твором, його «Настанови...» створили педагогічну систему, в якій були розроблені основи загальної освіти, прогнозованим кінцевим результатом якої мало б бути виховання власне ораторських навичок, що давало змогу людині вільно й невимушено діяти в будь-якій галузі.

- Практично доцільним у методиці М. Квінтіліана вважаємо добір до кожного з розділів риторики відповідних опорних понять методико-дидактичного характеру, увагу до виражальних засобів.

- З огляду на визначення обсягу знань і вмінь, розмежування видів діяльності вчителя та учнів, відпрацювання алгоритму самостійної діяльності учнів, поданий М.Ф. Квінтіліаном курс риторики характеризують як послідовний і ступінчастий.

- М.Р. Львов, відзначаючи різнобічність праці М. Квінтіліана, привертає увагу до таких важливих деталей: учений подав найбільш повний перелік тропів з їх характеристиками, розглянув зв'язки риторики з літературою, логікою; посилив увагу до пам'яті, видів побудови тексту; розробив методи тренування учнів, дав переліки ситуацій життя, що спонукають людину до промови, висловлювання, рекомендації щодо побудови фрази, діалогів різних типів, аргументації, наведення прикладів, приділив увагу проблемі виховання – фізичного, морального, загальнокультурного, гармонійного [3, 14].

- Ю.В. Рождественський виділяє насамперед методичну цільність у межах поставленого освітнього завдання, завдяки чому схема М.Ф. Квінтіліана досі удержує свої позиції у навчанні риторики, особливо на технічних, початкових стадіях риторичної освіти.

- Дослідники вважають, що виховання оратора за М.Ф. Квінтіліаном сприяло формуванню основ педагогічної психології, ефективної методики, розділеної за ступенями навчання, розвитку мовної творчості.

Досвід Марка Фабія Квінтіліана вивчається й успішно впроваджується в систему освіти протягом століть. Узагальнення й переосмислення творчого здобутку вченого з урахуванням часових, політичних чи національних

особливостей сприяє усвідомленню важливості насамперед тих положень у системі навчання, на які жодна із зазначених умовностей не поширюється.

Висновки. Насамкінець зазначимо, що застосування окреслених підходів у сучасній системі навчання риторики майбутніх учителів сприятиме ефективності вирішення завдань модернізації освіти, формуванню цілісної особистості майбутнього вчителя, морально-естетичному, інтелектуальному і духовному вдосконаленню, осягненню глибин загальної й національної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аннушкин В.И. Современное риторическое образование: российские научные школы и практика преподавания [Электронный ресурс] Материалы XII Международной научной конференции по риторике (29 – 31 января 2008 года) «Роль риторики и культуры речи в реализации приоритетных национальных проектов». – Режим доступа: <http://www.ritorika.info/didakticheskie-materialy>.
2. Квинтилиан М.Ф. Риторические наставления / Пер. с лат. Э.Никольского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/quintilianus/institutio-oratoria/kn01.html>.
3. Львов М.Р. Риторика. Культура речи: Учебное пособие для студентов гуманитарных факультетов вузов. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
4. Рождественский Ю.В. Теория риторики. – М.: Добросвет, 1997. – 600 с.

УДК 811.161.2'367:372.8

Г.А. Губарева

*Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ОБСТАВИН У КУРСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті охарактеризовано граматичне вираження та умови відокремлення обставин; особливу увагу приділено суперечливим моментам виділення цих синтаксичних конструкцій у реченні.

В статтє охарактеризовано грамматическое выражение и условия обособления обстоятельств; особенное внимание уделено спорным моментам в выделении этих синтаксических конструкций в предложении.

The article deals with grammatical realization and separation conditions of modifiers in a sentence, with special attention paid to problem cases of detecting these syntactic structures in a sentence.

Постановка проблеми. Як у загальноосвітній, так і вищій школі труднощі у вивченні синтаксису й пунктуації становлять ускладнені речення,